

Ante PAVELIĆ, *Doživljaji II.*, Zagreb 1998.

Knjiga Ante Pavelića *Doživljaji II.* nastavak je njegovih memoara *Doživljaji I.* objavljenih u Madridu 1968., a zatim u domovini 1996. godine. Iz uvodne napomene u *Doživljajima II.* saznajemo da je Pavelić svoja sjećanja pisao u Italiji između 1946. i 1948. i to na talijanskom jeziku. Kao potvrda navedenom podatku u ovoj je knjizi predočeno nekoliko stranica talijanskog rukopisa. Dok u prvom dijelu Pavelić obrađuje svoje doživljaje od rane mladosti do 1918. godine, ovaj (drugi) svezak odnosi se na razdoblje od stvaranja jugoslavenske države do uspostave šestosiječanjske diktature i prvih mjeseci njegove emigracije. Između prvog i drugog sveska Pavelićevih memoara postoji bitna razlika. Naime, dok je u prvom svesku autor više pripovjedač običnih životnih situacija iz svoje mladosti, a mnogo manje svjedok političkih događaja, u ovom se svesku najviše bavi političkim događajima, dakako, onima u kojima je i sam sudjelovao. Neke dijelove teksta *Doživljaji II.* Pavelić je objavio kao posebne članke u drugoj emigraciji i to u *Hrvatskoj* – glavnom glasilu Hrvata Južne Amerike u Buenos Airesu (Argentina).

Knjiga *Doživljaji II.* ima 460 stranica, ali to sve nije Pavelićev tekst. Autorovo pripovijedanje ispunilo je nešto više od polovice knjige (str. 15.-259.), a ostatak, do kraja knjige su Prilozi, Tumač, Kratice i Imenik. Prilozi se (str. 261.-425.) većinom sastoje od fotografija stranica tada suvremenoga dnevnog tiska s člancima u kojima se odnose podaci o političkim nastupima Ante Pavelića u raznim prigodama. Neki su kraće zabilješke pojedinaca (Ivan Vanča Mihailov, Fran Fekter) bez posebnog značenja te prijevodi pet kratkih dokumenata iz zbirke talijanskog ministarstva vanjskih poslova. Na te priloge upozorava se u tekstu i to je jedina dokumentacija kojom se argumentiraju opisani događaji. Prema napomeni na početku knjige sve dodatke autorovu tekstu pripremio je izdavač.

Svoje izlaganje Pavelić započinje osvrtnom na ujedinjenje 1. prosinca 1918. i na proglas Stranke prava, objavljen tim povodom. U tom se proglasu naglašava da je čin ujedinjenja hrvatskom narodu nametnut i da je učinjen bez njegove privole i znanja. Time je Pavelić odmah na početku naznačio i smjer svoje političke aktivnosti, kojoj je glavni sadržaj bio borba protiv jugoslavenske državne tvorevine, a za nezavisnu hrvatsku državu. Zatim slijede pod posebnim naslovima obrade pojedinih događaja koja su poredana kronološki. Riječ je uglavnom o političkim događajima koja su obilježila razdoblje Vidovdanskog ustava. Međutim, mnogi od tih političkih događaja prikazani su s izrazitim pogreškama.

Tako npr. Pavelić kaže da su Svetozar Pribičević i njegovi sljedbenici u novostvorenoj jugoslavenskoj državi ušli u Demokratsku stranku Srbije kojoj je na čelu bio stari srbijanski političar Ljuba Davidović (53), a zapravo je bilo obrnuto. Demokratsku stranku je osnovao Svetozar Pribičević pa mu se pri zasjedanju Privremenoga narodnog predstavništva priključio Ljuba Davidović sa svojom malom predratnom Samostalnom radikalnom strankom. Tada je Pribičević s posebnim razlogom "istorio" Davidovića na čelo stranke, koja se nazivala samo Demokratska stranka, a ne Demokratska stranka Srbije ili Srpska demokratska stranka, kako to Pavelić kaže.

Stupanje Ante Trumbića u Hrvatsku zajednicu - prema Pavelićevoj formulaciji - dogodilo se odmah nakon izglasavanja Vidovdanskog ustava (73). Međutim, Trumbić je tada bio nezavisan političar izvan stranaka, a u Hrvatsku zajednicu nije stupio 1921., nego tek potkraj 1924. godine pa je upravo pod njegovim utjecajem ta stranka tada prihvatila republikanizam.

Sastanak Stjepana Radića i Stojana Protića 1921. - prema Paveliću - održan je u Zagrebu (101). Kao domaćina sastanka Pavelić spominje Svetozara Rittiga i tvrdi da je i on bio prisutan kad su razgovarali Radić i Protić. U dosadašnjoj literaturi (Josip Horvat, Rudolf Horvat, Ivan Mužić i dr.) kao mjesto tog sastanka spominju se Rimske Toplice i

nitko od autora nije potvrdio Pavelićevu prisutnost. Rudolf Horvat (u knjizi *Hrvatska na mučilištu*) spominje banket u župnom dvoru, koji je u čast Protića priredio Rittig i kaže da je tom prigodom "bilo govora također o tome, da bi trebalo - negdje izvan Zagreba - udesiti sastanak Protića s Radićem" (123). Zatim kaže da je njihov sastanak i održan 10. kolovoza 1921. u Rimskim Toplicama.

Ili, Organizacija jugoslavenskih nacionalista (ORJUNA) nije osnovana pod tim nazivom, kako piše Pavelić (85), već se pojavila u Splitu početkom 1921. s nazivom Jugoslavenska napredna nacionalistička omladina. U početku je doista okupljala omladinu, a kad su joj počeli prilaziti i članovi starije dobi, promijenila je naziv u Organizaciju jugoslavenskih nacionalista.

To su tek neki primjeri očitih činjeničnih pogrešaka u Pavelićevoj knjizi. Razumljivo je da autor koji piše po sjećanju bez dokumentacije neke događaje pogrešno rekonstruira, ali političar koji je aktivan na političkoj sceni i koji događaje prati iz neposredne blizine, a k tome sebe stavlja u središte događaja, ne bi smio činiti tolike pogreške. Jer, ipak je riječ o događajima koji su bili posebno značajni za hrvatsku politiku. Naime, ta nepouzdanost u dobro poznatim podacima dovodi u pitanje pouzdanost ostalih podataka koje autor iznosi, a koji se ne mogu kontrolirati dostupnim autentičnim izvorima. Tako npr. razgovore koje je Pavelić vodio s pojedinim političarima, on bilježi u upravnom govoru. No, ti su razgovori konstruirani nakon dva desetljeća bez sačuvanih bilješki pisanih neposredno nakon razgovora (što je uvijek radio Matko Laginja). Zsigurno je nešto od toga, što naknadno piše Pavelić, i izrečeno, ali s obzirom na obilježje cjelokupnog teksta s pravom možemo zapitati nije li ih Pavelić rekonstruirao onako kako mu je u opisu vlastitog udjela kasnije najbolje odgovaralo.

Iz Pavelićeve knjige saznajemo da je njegova Stranka prava (koja je u danima sloma Austro-Ugarske raspuštena, a nakon 1. prosinca 1918. nastavila djelovanje) prišla formiranju revolucionarnih skupina. Te se skupine - piše Pavelić - povezuju s Hrvatskim komitetom u Beču, kojemu je na čelu bio bivši poglavar Bosne i Hercegovine general Stjepan Sarkotić. Tajne revolucionarne grupe, piše autor, organizirale su se u Zagrebu i pokrajini (36). Uočljivo je da isticanje revolucionarnosti prati i cijeli daljnji Pavelićev tekst, a ponekad on revolucionarni duh pripisuje i cijelom hrvatskom narodu.

Pavelić ponekad prešućuje neke značajne činjenice o svom djelovanju ili o njima daje nepotpunu, pa i iskrivljenu sliku. U poglavlju "Znameniti Pašić", ocrtavajući radikalnog prvaka kao najjaču ličnost srpske političke povijesti, opisuje svoj sastanak s njim u Beogradu početkom 1925. (123 i dalje). Pri tome spominje neke svoje izjave Pašiću o narodnom jedinstvu i slavenstvu naglašavajući da se "Hrvat nije nikad osjećao Slavenom", te da "ne može primiti strano i nepoznato ime Jugoslaven". Međutim, ne spominje svoj projekt o osnivanju Hrvatske radikalne stranke, o kojemu je tada dosta pisao suvremeni tisak, a o čemu saznajemo i iz Dnevnika Matka Laginje. Naime, pod nadnevkom 19. III. 1925. Laginja bilježi: "Danas je nakon prijave bio u mene dr. Ante Pavelić, advokat ovdje, jedan od vođa Hrvatske stranke prava. Došao je da čuje moje mnijenje da se istupi kao Hrvatska radikalna stranka". Laginja u nastavku bilježi da mu je Pavelić potvrdio da je nedavno bio u Beogradu i o tome razgovarao s Pašićem, koji mu je odobrio misao "jer da Jugoslavenstvo nije nacionalni pojam već geografski, a nacionalno je troje i hrvatsko, i srpsko, i slovensko". Nema razloga ne vjerovati Laginji, koji je u svoj Dnevnik pedantno bilježio razgovore s pojedinim političarima i to neposredno nakon sastanka s njima. Pavelić o toj temi u svojoj knjizi ne kaže ništa. A Milan Šufflay, kojega Pavelić označava kao osobu "vrlo aktivnu u našoj stranci" sastavio je i proglas Hrvatske radikalne stranke s glavnim naznakama njezina programa. Bilo bi zanimljivo čuti Pavelićevo objašnjenje te akcije, koja je, po svemu sudeći, trebala oslabiti Pavelićev politički uspon.

Nepotpuno (i netočno) izvještavanje uočljivo je i iz Pavelićeva opisa sastanka s članom Visokog vijeća fašističke stranke Robertom Forgesom Davanzatijem 1927. (142), pri čemu ne spominje svoju poznatu *Promemoriju*, koju mu je predao. Pavelić bilježi da su

samo razgovarali i da je Davanzatiju priopćio ono što je ovaj želio znati "o odnosima Italije i Kraljevine SHS i kakvi su izgledi za budućnost tih odnosa". Dodao je - bilježi - samo da je Hrvatska stranka prava odlučna za hrvatsku državnu nezavisnost i da računa na "moralnu pomoć" Italije. Međutim, za *Promemoriju*, koju je predao Davanzatiju, znamo iz objavljenih dokumenata talijanskog ministarstva vanjskih poslova (Zbirka Atti diplomatici, sv. 7). U tom dokumentu stoji da "Hrvati bez ikakve rezerve priznaju Italiji pravo na prevlast na Jadranu" i da su "spremni izvesti najkrajnije posljedice, još dalje od ograničenja iz Rapallskog ugovora i svih kasnijih ugovora u vezi s njim..." Dakle, u prvom neposrednom kontaktu s talijanskim fašističkim vrhom Pavelić najvešćuje Italiji dobivanje i onih dijelova na istočnoj jadranskoj obali, koje ona nije ostvarila 1920. u Rapallu. Istraživače novije hrvatske povijesti zanimaju svi događaji koji su prethodili uspostavi NDH, a među njima Pavelićeva *Promemorija* ima značajno mjesto. No, Pavelić o njoj šuti.

Međutim, autor *Doživljaja II.* opširno piše o svojim vezama s Makedoncima, odnosno s makedonskim revolucionarima. Informira čitatelje o obrani makedonskih učenička u Skopju, čiji je bio branitelj, te o uspostavljanju veza s Makedonskim revolucionarnim komitetom i VMRO-om. Pri tom stanovništvo Makedonije smatra pripadnicima bugarske narodnosti, a za makedonske revolucionare kaže da "brane interese makedonskih Bugara".

Dok se u velikom dijelu svog teksta Pavelić predstavlja kao političar ponesen nekim mesijanskim nagonima i revolucionarnošću, u opisima svojeg boravka u Carigradu (223 i dalje) vraća se pripovjedačkoj maniri kojom je napisan prvi svezak memoara. U opisima krajolika nalazimo i "prekrasno morsko plavilo", "jutarnje sunce", "Aja Sofiju sa svojom velebno svedenom kupolom", "sablano zahuktalima tisuće aveti" itd. Mujagu Berića, nekadašnjega građanina Jajca, Pavelić opisuje vrlo živopisno, kao i cijeli dvodnevni boravak u Carigradu. No, u nastavku, do posljednjih stranica svojih sjećanja, on je ponovno samo fanatični revolucionar koji hrabro istupa i pred policijskim komesarom u Beču.

Pavelićeva knjiga *Doživljaji II.* privlači pozornost ne samo povjesničara, nego i šire čitalačke publike. Zainteresiranost za Pavelićeva sjećanja povećava činjenica da je on za vrijeme Drugoga svjetskog rata bio na čelu Nezavisne Države Hrvatske. Kako su memoari svih političara uglavnom napisani s namjerom da autor opravda svoje djelovanje, taj subjektivni činitelj prisutan je i u Pavelićevu tekstu. Štoviše, Pavelić postavlja sebe u središte svih opisanih događaja i predstavlja se gotovo uvijek kao njihov glavni inspirator, inicijator i pokretač. Svojim političkim akcijama u pravilu pridaje podojednako političko značenje i vrlo ih često označava "revolucionarnima", a osobe s kojima se u svom konspirativnom radu povezuje ocrtava kao odlučne, gorljive ličnosti prožete revolucionarnim duhom. Dok se u *Doživljajima I.* Pavelić predstavio kao pisac dobre proze s nespornim darom za opise krajolika i smislom za portretiranje likova, u *Doživljajima II.* ispisao je izraziti politički spis s naglašenim subjektivnim pristupom događajima i određenom, uočljivom političkom tendencijom. Bitna su obilježja ove Pavelićeve knjige patetična, gotovo isforsirano rodoljublje i naglašena revolucionarnost. Uz to u njoj nalazimo i brojne činjenične pogreške, iskrivljavanje događaja i prešućivanje nekih za hrvatsku političku povijest važnih podataka, što dodatno umanjuje njezinu vrijednost.

Hrvoje Matković